

TALABA SHAXSINING MA'NAViy-AXLOQiy VA TANQIDIY TAFAKKUR MADANIYATINI TARBiyALASH METODIKASI

Ishchonova Latofat Anvarbekovna

Urganch RANCH texnologiya universiteti
Pedagogika yo'nalishi 1-bosqich magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19449770>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 02-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 05-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 07-aprel 2026 yil

KEYWORDS

tanqidiy tafakkur, innovatsion
texnologiyalar, refleksiya,
interaktiv metodlar,
kompetensiya, mustaqil
fikrlash, ta'lim jarayoni.

ABSTRACT

Mazkur maqolada talaba shaxsining ma'naviy-axloqiy va tanqidiy tafakkur madaniyatini shakllantirishning nazariy asoslari hamda amaliy metodikasi tahlil etilgan. Unda zamonaviy ta'lim tizimida shaxs kamolotini ta'minlashda ma'naviy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va mustaqil fikrlash ko'nikmalarining o'рни yoritilgan. Muallif tomonidan talabalarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar hamda refleksiv yondashuvlarning samaradorligi asoslab berilgan.

Bugungi globallashuv va axborotlar oqimi keskin jadallashgan davrda inson shaxsiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarimoqda. Endilikda jamiyat faqat bilimli emas, balki yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil va tanqidiy fikrlay oladigan, o'z qarashlarini asoslab bera oladigan barkamol shaxsni talab etmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida tahsil olayotgan talaba yoshlar kelajak jamiyatining intellektual va ma'naviy poydevorini tashkil etishini inobatga olsak, ularning tafakkur madaniyatini shakllantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxsning ichki dunyosini boyitib, uning ijtimoiy hayotdagi o'rnini belgilasa, tanqidiy tafakkur esa voqelikni chuqur anglash, tahlil qilish va ongli qaror qabul qilish imkonini beradi. Bu ikki jihat o'zaro uyg'unlashgandagina shaxsda haqiqiy tafakkur madaniyati shakllanadi. Aks holda, bilim yuzaki bo'lib qoladi yoki ma'naviy qadriyatlar amaliy faoliyatda o'z aksini topmaydi. Shu bois, zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarning nafaqat bilim darajasini oshirish, balki ularning fikrlash madaniyatini, axloqiy pozitsiyasini va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va ochiq axborot makonining kengayishi yoshlar ongiga turli xil, ba'zan qarama-qarshi g'oyalarni kirib kelishiga sabab bo'lmoqda. Bunday sharoitda talabalarda tanqidiy tafakkurni shakllantirish — bu faqat akademik ko'nikma emas, balki ma'naviy himoya vositasidir. Tanqidiy fikrlay olgan shaxs axborotni saralaydi, uning ishonchligini baholaydi va mustaqil xulosa chiqaradi. Bu esa uni turli mafkuraviy ta'sirlardan himoya qiladi va ongli fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi.

Adabiyotlar tahlili (sharhi):

Sharq mutafakkirlarining asarlari talaba shaxsining ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida ideal jamiyat va komil inson haqidagi qarashlari orqali axloqiy fazilatlar, ijtimoiy mas'uliyat va ongli hayot tarzining ahamiyati ochib berilgan. Bu g'oyalar bugungi kunda talabalarda ijtimoiy faollik va axloqiy pozitsiyani shakllantirishda dolzarb hisoblanadi. Abu Ali ibn Sinoning "Donishnoma" asarida esa ilm va axloq uyg'unligi, aql va ma'naviyat birligi masalalari yoritilib, shaxs tarbiyasida intellektual va ruhiy kamolotning o'zaro bog'liqligi asoslab beriladi.

Shuningdek, Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asari orqali insoniy fazilatlar, komillik mezonlari va axloqiy qadriyatlar chuqur tahlil qilinadi. Ushbu manbalar talabalarda ma'naviy immunitetni shakllantirish, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik va psixologik manbalar esa tanqidiy tafakkurni rivojlantirish va ta'lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlarni taqdim etadi. Jumladan, Benjamin Bloom tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim maqsadlari taksonomiyasi bilimlarni oddiy eslab qolishdan tortib, tahlil, baholash va yaratish bosqichlariga qadar rivojlantirishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv tanqidiy tafakkurni bosqichma-bosqich shakllantirish metodikasini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, Robert Ennisning tadqiqotlarida tanqidiy tafakkur tushunchasi aniq ilmiy mezonlar asosida izohlanib, uni rivojlantirish usullari va baholash mezonlari ishlab chiqilgan. Bu esa talabalarda mustaqil va asosli fikrlashni shakllantirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tahlil qilingan adabiyotlar talaba shaxsining ma'naviy-axloqiy va tanqidiy tafakkur madaniyatini shakllantirish kompleks, ko'p omilli jarayon ekanligini ko'rsatadi. U milliy-ma'naviy meros, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlar uyg'unligi asosida samarali tashkil etilishi zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida talaba shaxsining ma'naviy-axloqiy va tanqidiy tafakkur madaniyatini shakllantirish masalasi oddiy didaktik vazifa emas, balki murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Chunki bugungi kunda bilimning o'zi yetarli emas — uni anglash, tahlil qilish, baholash va to'g'ri qo'llash ko'nikmalari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, talabaning ichki dunyosini boyitish va uning fikrlash madaniyatini rivojlantirish o'zaro uyg'un holda olib borilishi zarur.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya ko'pincha nazariy tushunchalar darajasida qolib ketayotganligi muhokama jarayonida alohida e'tiborni talab etadi. Talabalar axloqiy qadriyatlar haqida ma'lumotga ega bo'lishi mumkin, biroq ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish darajasi har doim ham yuqori emas. Demak, muammo bilimda emas, balki uni amaliy faoliyatga tatbiq etish mexanizmlarida. Bu esa pedagogdan faqat ma'lumot berishni emas, balki talabaning shaxsiy tajribasini shakllantirishga yo'naltirilgan metodlarni qo'llashni talab qiladi. Masalan, muammoli vaziyatlar yaratish, axloqiy dilemmalarni muhokama qilish, reflektiv tahlil orqali talaba o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ladi.

Tanqidiy tafakkur masalasiga kelganda esa, bu ko'nikma ko'pincha "mustaqil fikrlash" tushunchasi bilan chegaralanib qolmoqda. Aslida esa tanqidiy tafakkur — bu fikrni inkor etish emas, balki uni asoslash, dalillash va muqobil nuqtai nazarlarni tahlil qilish jarayonidir. Talabalar ko'pincha tayyor bilimlarni qabul qilishga o'rgangan bo'lib, ularni savol ostiga qo'yish

yoki muhokama qilishga kam jalb etiladi. Bu esa passiv o'rganish modelining ustunligi bilan bog'liq. Shuning uchun ta'lim jarayonida dialogik yondashuv, bahs-munozara, loyiha asosida o'qitish kabi metodlar orqali talabalarning faolligini oshirish muhim hisoblanadi.

Muhokama davomida yana bir muhim jihat shundaki, ma'naviy-axloqiy tarbiya va tanqidiy tafakkur bir-biridan ajralgan holda emas, balki integratsiyalashgan tarzda shakllantirilishi lozim. Chunki tanqidiy fikrlash axloqiy mezonlarsiz sovuq intellektual faoliyatga aylanib qolishi mumkin, aksincha, axloqiy tarbiya tanqidiy yondashuvsiz dogmatik qarashlarga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu bois, ta'lim jarayonida bu ikki yo'nalishning uyg'unligi ta'minlanishi zarur.

Raqamli axborot makonining kengayishi ham muhokama qilinishi lozim bo'lgan muhim omillardan biridir. Talabalar turli manbalardan kelayotgan axborotlar oqimida to'g'ri yo'l topa olishi uchun ularda axborot madaniyati va tanqidiy tahlil ko'nikmalari shakllangan bo'lishi kerak. Aks holda, noto'g'ri yoki manipulyativ ma'lumotlarning ta'siriga tushib qolish xavfi ortadi. Bu esa ma'naviy-axloqiy barqarorlikka ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Talaba shaxsining ma'naviy-axloqiy va tanqidiy tafakkur madaniyatini shakllantirish masalasi kompleks pedagogik muammo sifatida yoritildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy ta'lim tizimida talabalarning faqat bilim olish darajasini oshirish yetarli emas, balki ularning ma'naviy qadriyatlari, axloqiy pozitsiyasi va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya va tanqidiy tafakkur o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularni integratsiyalashgan holda shakllantirish talaba shaxsining har tomonlama kamolotini ta'minlaydi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar, reflektiv tahlil, bahs-munozara kabi zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish, talabaning faol ishtirokini ta'minlash va uning mustaqil fikrlashini rag'batlantirish orqali yuqori natijalarga erishish mumkinligi asoslab berildi. Raqamli axborot muhitida esa talabalarda tanqidiy tahlil qilish, axborotni saralash va ongli qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligi ta'kidlandi.

Xulosa qilib aytganda, talaba shaxsining ma'naviy-axloqiy va tanqidiy tafakkur madaniyatini tarbiyalash — bu zamonaviy ta'limning strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, u barkamol, ijtimoiy faol va mas'uliyatli mutaxassisni shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishda ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar ta'lim amaliyotida qo'llanilishi orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 160 b.
- 2.Abu Ali ibn Sino. Donishnoma. – Toshkent: Fan, 2015. – 256 b.
- 3.Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2017. – 200 b.
- 4.Benjamin Bloom. Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 1956. – 207 p.
- 5.Robert Ennis. Critical Thinking. – Upper Saddle River: Prentice Hall, 2011. – 320 p.